

Recenzja rozprawy doktorskiej Magistra Henryka Waszkowskiego

pt. Znaczenie ruchu spółdzielczego w rozwoju rehabilitacji

zawodowej i społecznej osób z niepełnosprawnością

Praca napisana pod kierunkiem naukowym Prof. zw. dr. hab. Janusza Kirenki

Wstępne uwagi i przemyślenia

Zamierzam już we wprowadzeniu stwierdzić, że przedłożona do oceny praca promocyjna wzbudza zainteresowanie swoją treścią. Tego rodzaju pozycja w dorobku naukowym jest zazwyczaj nie tylko szansą na prezentację wartościowego poznawczo stanu rzeczy, ale też wyzwaniem wymagającym namysłu autorskiego i znanstwa problemów poddanych deskrypcji. Należy zauważyć, że rozprawa w przedstawionej treści zawiera nie tylko poszukiwanie faktów opartych na wymagających analizach, lecz także przemyślenia Doktoranta. Podjęte rozważania wytyczają kierunki rozwoju rehabilitacji zawodowej oraz społecznej ulokowanej w przestrzeni szerszej rozumianej spółdzielczości inwalidów. Znaleźć w niej można zarazem wiele wątków wskazujących na wrażliwość na potrzeby osób z niepełnosprawnościami oraz odzwierciedlenie własnych obserwacji i doświadczeń świadczących o zaangażowaniu w omawiane problemy.

W świetle dotychczasowego stanu wiedzy aktualny dorobek naukowy związany z niepełnosprawnością w przeważającej mierze opiera się na zweryfikowanych ustaleniach empirycznych oraz orientacji podmiotowej ukształtowanej dzięki humanistycznemu ukierunkowaniu i personalistycznej koncepcji człowieka. W rezultacie o złożoności interpretacji przywołanych ustaleń decydował zakres zgromadzonych i uzasadnionych naukowo zjawisk na temat konsekwencji niepełnosprawności w obszarze funkcjonowania zawodowego i społecznego w kontekście szeroko pojętego procesu rehabilitacji.

Z tego powodu z zainteresowaniem przystąpiłem do analizy zawartości merytorycznej rozprawy doktorskiej Mgr. Henryka Waszkowskiego, dostrzegając że posiada On oryginalny pomysł ujęcia tematu opracowania i zamierza dopełnić dotychczasową wiedzę o nowe wątki myślowe. Pozytywnie więc oceniam wybór samego tematu rozprawy i cel podjętej eksploracji, co nabiera znaczenia nie tylko w aspekcie poznawczym, ale również posiada walory praktyczne z punktu widzenia aplikacji w pedagogice specjalnej. Podjęcie takiego zagadnienia wymagało odpowiedniego przygotowania rzeczowego Autora oraz znajomości zagadnienia niejako „od wewnątrz”, co uwidacznia się w przedłożonym do oceny opracowaniu.

Opis pracy i jej strona formalna

Praca Mgr. Henryka Waszkowskiego składa się z czterech rozdziałów poprzedzonych *Wykazem skrótów* (obejmującym nazwy określonych instytucji, organizacji, wykorzystanych aktów prawnych), *Wprowadzeniem*, a w końcowej części rozprawy znalazło się *Zakończenie*, *Bibliografia* wraz z dołączoną *Podstawą legislacyjną* dla procesu rehabilitacji i wsparcia społecznego oraz wykaz wykorzystanych *źródeł internetowych*. Treść rozwinięcia rozprawy licząca ponad 300 stron posiada zasadniczo spójną strukturę, której podzielniki tekstu są opracowane zgodnie z zasadami ciągu wynikania i układu hierarchicznego. Cechuje się tym samym dającą się zauważyć przejrzystością i zwartością. Zauważam jednak potrzebę wyodrębnienia z części wprowadzającej pracy rozdziału obejmującego przyjętą metodologię badań własnych. Sądzę, że wówczas potencjalny czytelnik, poddając oglądowi jej strukturę i nie wnikając w treść tekstu, zwróciłby szybciej uwagę na podstawy metodologiczne rozprawy. Nabiera to znaczenia w perspektywie ewentualnej publikacji. Pomimo tej uwagi, strukturę tekstu przedłożonej rozprawy oceniam pozytywnie pod względem poprawności logicznej oraz zachowania myśli przewodniej toku całego wywodu. Kończąc tę część oceny recenzowanej rozprawy, chcę też zauważyć jej poprawne opracowanie pod względem językowym i zachowanie wymaganych zasad opracowania tekstu naukowego.

Analiza zawartości pracy i ocena merytoryczna

Przechodząc na poziom treści w przedmiocie zagadnienia, chciałbym poczynić kilka uwag natury ogólnej po lekturze *Wprowadzenia*, które orientuje o problemie omawianym w dysertacji. Magister Henryk Waszkowski uzasadnia potrzebę podjęcia tematu, w której ujawniają się nie tylko wartości *stricte* poznawcze, ale także – co wymaga wyartykułowania – praktyczne, biorąc pod uwagę walory wdrożeniowe zrealizowanego projektu. Wskazuje równocześnie na jego naukowe umocowania, dążąc do uściślenia stosowanych pojęć terminologicznych, próbując też nakreślić tło osiągnięć w nauce i praktyce dotyczące problemów rozpatrywanych w pracy wraz z ustaleniem zasięgu własnego opracowania.

Ważnym elementem wstępnym jest przedstawienie własnego zamierzenia badawczego, celów i założeń pracy, zakresu poruszanych problemów oraz sposobów realizacji tego zamierzenia. Ponadto Autor dokonuje uzasadnienia przyjętych pytań badawczych (s. 19) w kontekście przyjętych celów rozprawy (s. 20).

Po zapoznaniu się z tym fragmentem tekstu należy sądzić, że zamysłem Mgr. Henryka Waszkowskiego było przeprowadzenie użytecznych dla następnych rozdziałów rozważań na temat orientacyjnych pól poznawczych, zoperacjonalizowanych jako problemy analityczne w aspekcie przyjętej koncepcji dysertacji. W podanym toku wywodu znajdują się odniesienia dotyczące sposobu i zakresu zbierania źródeł materiału naukowego w opisie projektu pozyskiwania danych i ich problemowej interpretacji (s. 21). W przedmiotowym opracowaniu podjęta deskrypcja ukierunkowana została na podkreślenie znaczenia ruchu spółdzielczości inwalidów dla rehabilitacji zawodowej i społecznej osób z niepełnosprawnościami. Dyskutować natomiast można na temat precyzji określenia charakteru podjętych badań oraz metody zbierania materiałów badawczych – względnie danych zastanych. Pomimo tej uwagi w aspekcie przyjętej strategii pozyskiwania danych, całość problematyki badawczej w kontekście pytań i celów przedstawionych w tej części pracy nie pozostawia wątpliwości co do tego, jaki jest autorski zakres podjętych rozważań i w jaki sposób wypełniony zostanie właściwą mu treścią.

Zamysł badawczy Autora rozprawy zmierza do powiązania komplementarnego czterech obszarów tematycznych w deskrypcji problemowej. I tak pierwszy, mający charakter orientacji wprowadzającej, skupia się na historycznym zarysie rozwoju spółdzielczości inwalidów w Polsce, drugi opisuje zróżnicowane aspekty rehabilitacji w spółdzielczych formach organizacyjnych, trzeci koncentruje się na sposobie i strukturze wsparcia i jego swoistości w ekosystemie społecznym (w okresie transformacji gospodarczej i ustrojowej),

czwarty i ostatni oscyluje wokół kierunków rozwoju spółdzielczych form zatrudnienia w obecnej rzeczywistości społecznej z uwzględnieniem praktykowanych rozwiązań w zakresie rehabilitacji zawodowej i społecznej. Wskazane obszary tematyczne spina problemowo zakończenie prezentujące zarówno wnioski, jak i przesłanki oraz rekomendacje wynikające z przeprowadzonych badań i analiz.

Skupiając uwagę na pogłębionej analizie prezentowanego materiału źródłowego w rozdziale I – IV chciałbym poczynić kilka uwag oceniających po lekturze zasadniczej części rozprawy. W rozdziale pierwszym Autor przedstawia kluczowe kwestie skoncentrowane na opisie ruchu spółdzielczego i jego rozwoju. Moim zdaniem jako recenzenta, starannie zostały wyeksponowane podstawowe zagadnienia związane z organizacją i funkcjonowaniem tego typu zrzeszeń oraz ich swoiste usytuowanie na ziemiach polskich pod zaborami – w kontekście podejść politycznych do naszego narodu (p. 1.1.1.). Ta część tekstu jest opracowana na podstawie danych pochodzących z analizy prac zwartych i źródeł internetowych. Zastanawia jednak fakt natury redakcyjnej, to jest zasadność wyodrębnienia w p. 1.1.3. fragmentu poruszającego istotne sprawy – ukierunkowanie na rozwój spółdzielczości w sensie ogólnym już po odzyskaniu niepodległości, a także kolejnych okresach historycznych z akcentem na ten stan rzeczy w Europie.

W dalszych rozważaniach odnoszących się do rozdziału pierwszego (p. 1.2. i 1.3.) Doktorant dokonuje opisu pewnej ewolucji kształtowania się systemu i struktur organizacyjnych spółdzielczości inwalidów oraz tkwiących w nich szeroko pojętych zasobów społecznych. Przedstawia zatem jej swoiste cele, zmiany, funkcje i zadania w kontaminacji z realiami wyznaczonymi przez Komisję Europejską. W ostatnim fragmencie tego rozdziału eksponowane są potencjalne szanse i zagrożenia dla tej formy zrzeszania w aktualnej rzeczywistości społeczno-gospodarczej. Magister Henryk Waszkowski formułuje nasycone refleksją pytania, wskazuje kierunki rozwiązań, wyprowadzając z tego ustalenia konkluzywne.

Istotne znaczenia w strukturze prezentowanej dysertacji ma rozdział drugi pt.: *Rehabilitacja zawodowa i społeczna w spółdzielczych formach gospodarowania*. Rezultaty podjętej kwerendy literatury specjalistycznej i innych źródeł wtórnych pozwoliły Autorowi uzasadnić utrwaloną tezę dotyczącą znaczenia rehabilitacji w zaspokojeniu potrzeb osób z niepełnosprawnościami, jakie wyłaniają się w związku z uszkodzeniem stanu zdrowia. Proponowane rozważania w tym zakresie zasługują dodatkowo na uwagę również dlatego, że są osadzone na praktycznie dowiedzionych ustaleniach, wskazujących na zasadność wieloaspektowego spojrzenia na osiągnięcia programów rehabilitacyjnych w naszym kraju,

zwłaszcza ich znaczenia w procesie leczenia usprawniającego, zakresu stosowanych metod oraz efektów. Podłoże teoretyczne będące nadrzędną perspektywą wykorzystaną w opisie właściwych sekwencji badawczych stanowi dowiedziony fakt, że rehabilitacja społeczna i zawodowa jest dalszym zespolonym ciągiem rehabilitacji medycznej i swego rodzaju jej zamknięciem – mając na względzie pozazdrowotne skutki niepełnosprawności.

Przewodnią myślą wyznaczającą kierunek i zakres rozważań (p. 2.1.1.) staje się ewolucja rehabilitacji, jej geneza, różnicowanie się form i zadań, w tym sama konotacja treści tego słowa. W ten sposób ukazana została w pewnym zakresie teoretyczna podbudowa do analizy prezentowanej rzeczywistości dotyczącej splotu problemów i sytuacji związanych z kluczowym zagadnieniem pracy. W dalszych dwóch kolejnych podrozdziałach Mgr Henryk Waszkowski podejmuje próby syntetycznego uporządkowania założeń wynikających z koncepcji zawodowej rehabilitacji jako ważnego elementu pełnego procesu rehabilitacji oraz poszerzającego zakresu usług i obszarów oddziaływań. W koncepcji tego programu rozwoju rehabilitacji zawodowej ukazano przejście od idei spółdzielczej samopomocy do postrzegania jej jako metody, która pozwala na przywrócenie człowiekowi zdolności do czynnej działalności społecznej.

Nie dość przy tym jednoznacznie wyeksponowano wszystkie środki rehabilitacji zawodowej oraz kluczowe warunki efektywnego zatrudnienia, mając na względzie prowadzone dalej rozważania oraz interpretacje.

Uporządkowana analiza kwestii związanych z istotą rehabilitacji zawodowej i społecznej, ujęta w rozdziale drugim przejrzyście, ulega nieco zaburzeniu obszarem informacji zawartej w p. 2.1.4.: *Rewalidacja niepełnosprawnych harcerzy*. Autor sygnalizuje w nim problem *rewalidacji społecznej* dzieci i młodzieży niepełnosprawnej, odchodząc w pewnym stopniu od treści odpowiadającej jego tytułowi.

Za swoiste urealnienie usprawniania leczniczego osób z niepełnosprawnością mogą posłużyć prace i przedsięwzięcia oraz ich dynamika związana z uchwaleniem *ustawy o zatrudnieniu i rehabilitacji osób niepełnosprawnych* jako efekt dążeń ludzi w dużej mierze związanych ze spółdzielczością inwalidów i społecznego ruchu członków TWK. Aplikacją tego są załączone w p. 2.1.5. właściwe materiały źródłowe.

Przedłużeniem treści odnoszących się do procesu rehabilitacji zawodowej oraz dopełnieniem teoretycznych elementów mieszczących się w temacie pracy są rozważania w podrozdziale 2.1.6. Autor objaśnia wieloaspektowe znaczenie pojęcia: *rehabilitacja przemysłowa*, jej istotę, zakres, wartość, znaczenie oraz formy organizacji tego procesu. Lokuje ją w całokształcie postępowania usprawniającego w odniesieniu do osób

z niepełnosprawnością, myśląc o poprawie zdrowia i zdolności do pracy oraz czynnego udziału w życiu społecznym. Pośrednio dokonuje tym samym przejścia do ogólnych sformułowań w zakresie rehabilitacji, by na zakończenie tej części podrozdziału 2.1. (p. 2.1.7. i 2.1.8.) odnieść się do rehabilitacyjnego doradztwa zawodowego oraz przygotowania tej grupy osób do wymogów pracy dostosowanych do jednostkowych możliwości psychofizycznych. Doktorant dokonuje analizy zadań związanych z poradą zawodową w kontekście form organizacyjnych kształcenia osób z niepełnosprawnościami na podstawie analiz teoretycznych, jednocześnie załączając związane z tym właściwe archiwalia. W sumie oceniane dwa podrozdziały, pomimo relatywnie dużej liczby zgromadzonych faktów, nie eksponują dość wyraźnie znaczenia porady zawodowej i przygotowania do pracy w całokształcie postępowania usprawniającego. Z załączonych źródeł wtórnych wydaje się, że można było odczytać nieco szerzej interesujące przekazy w przedmiocie zagadnienia.

Mimo tej uwagi, w całości ten fragment rozprawy jest w wystarczającym stopniu rozbudowany treściowo, jeśli chodzi o samo zagadnienie rehabilitacji i stanowić może odpowiednie podłoże teoretyczne do tworzenia kolejnych analiz z myślą o sformułowaniu następnych pól problemowych i opracowania dalszej procedury gromadzenia i dokumentowania danych. W podjętym dyskursie podejście uwzględniające aspekt historyczny i społeczny pozwala nie tylko lepiej zrozumieć sytuacje trudne związane z niepełnosprawnością, ale szerzej wziąć pod uwagę zdobycze różnych dyscyplin naukowych i przesłanki humanitarne wynikające z przemian cywilizacyjnych.

Podrozdziały od 2.1.9. do 2.1.14. otwiera opis form i zasad powoływania zakładów racy chronionej w strukturze organizacyjnej spółdzielni inwalidów. Magister Henryk Waszkowski wskazuje na ich znaczenie w procesie rehabilitacji. Czyni to w sposób usystematyzowany według przyjętych kryteriów rzeczowych, przyporządkowując określone treści definiowanym zagadnieniom. Podobnie pozytywnie oceniam rozważania odnoszone do pracy nakładczej – jako swego rodzaju zatrudnienia wspomaganego. Rozpatrywana kwestia zatrudnienia poza wskazaną płaszczyzną została ukazana w sposób dynamiczny (p. 2.1.14.) z uwzględnieniem dokonujących się zmian w sytuacji gospodarczej i społeczno-politycznej. Przedstawione analizy ukazują uwarunkowania ryzyka i szanse jego przezwyciężenia w różnych aspektach.

Kontynuując ocenę pracy pod względem merytorycznym, zwrócić należy uwagę na wyartykułowany przekaz dotyczący opisu procesu rehabilitacji w spółdzielczości inwalidów i wpisanego weń poradnictwa rehabilitacyjnego jako procesu udzielania pomocy jednostce z niepełnosprawnością w rozwiązywaniu spektrum jej problemów życiowych. Zawarte

w punkcie 2.1.11. treści wskazują zestaw celnie przedstawionych problemów i potrzeb ujętych w sposób zwięzły i uporządkowany. Co więcej, poddane deskrypcji przemyslenia problemowo dopełniają podrozdział. 2.1.7., osłabiając przez to wcześniej poczynione do niego uwagi.

Ważną częścią tego podrozdziału jest zaznajomienie potencjalnego czytelnika z działalnością naukowo-popularyzatorską prowadzoną przez spółdzielczość inwalidów, powiazaną ze współpracą międzynarodową (p. 2.1.12. i p. 2.1.13.) w obszarze niepełnosprawności. Autor czyni to w sposób sprawozdawczo-opisowy, widząc w tym – jak można sądzić – pewne wyzwanie, mające wyrażać określoną wizję społeczno-politycznego wymiaru działań wpływania na planowanie i procesy w sferze prawno-administracyjnej w aspekcie praw i życiowych potrzeb osób z niepełnosprawnościami.

W strukturalnym ciągu wynikania znalazły się kwestie związane z rehabilitacją społeczną, gdzie oprócz przywracania zdolności do pracy, co jest ważnym celem w postępowaniu usprawniającym, znaczenia nabierają czynniki natury społecznej. Z punktu widzenia pedagogiki specjalnej pożądany jest taki stan rzeczy, w którym uczestnictwo osoby z niepełnosprawnością w społeczeństwie dotyczyć będzie wszystkich wymiarów życia. Zasadniczo można wyjść od tezy, że przedsięwzięcia w przedmiocie sprawy oraz ich efekty warunkuje odpowiednia dostępność do cenionych przez jednostkę wartości otoczenia, w tym dóbr kultury, rekreacji, wypoczynku, kreatywnej aktywności w czasie wolnym umożliwiające samourzeczywistnienie oraz likwidowanie jednostkowego i środowiskowego wyobcowania. Zaprezentowane w podrozdziale 2.2. elementy struktury procesu rehabilitacji ukazują metody kreowania motywacji i kompetencji osoby z niepełnosprawnością, powiazane z jakością i sensem życia oraz możliwościami zaspokajania nie tylko potrzeb zdrowotnych, ale w równej mierze – duchowych. Dopełnieniem tego są rozważania ujęte w przedstawionej typologii instrumentów rehabilitacji społecznej, wyeksponowanych na tyle, że pozwala to zauważyć krytyczną refleksyjność Autora w opisie jakościowym podawanych faktów – względnie zestawień.

Kolejna część rozprawy (p. 2.3.) przynosi prezentację materiałów źródłowych w sposób złożony i integrujący konglomerat danych, faktów oraz ocen zawierających jakościowe dowody wyjaśniające znaczenie aktywności fizycznej jako czynnika usprawniającego w wielu jego wymiarach. Oceniam to jako trafne zamierzenie z uwagi na pole problemowe eksplorowanych zagadnień oraz ich uporządkowane udokumentowanie. Dokonany opis różnych form aktywności fizycznej, począwszy od określonych zajęć ruchowych – osiągając niejednokrotnie znamiona wyczynu sportowego, oddziaływując zaś na

wszystkie narządy organizmu, wypełnia zasadę leczenia człowieka, a nie tylko zaburzonej funkcji. Dodatkowo dokonany opis zastanej rzeczywistości jako nie ograniczony jedynie perspektywą postronnego badacza, ale aktywnego w niej uczestnika, stworzył możliwość bliższego prześledzenia analizowanych zjawisk i procesów.

Układ treści omawianego rozdziału kończy podrozdział 2.4.: *Rola i funkcje systemu ekonomiczno-finansowego rehabilitacji zawodowej i społecznej w rozwoju spółdzielczości inwalidów*. Autor rozprawy przyjmuje słuszne w swym projekcie badawczym założenie, iż: „Rehabilitacja zawodowa i społeczna, działalność kulturalno-oświatowa i społeczno-wychowawcza, działalność naukowa (...) oraz wychowanie fizyczne, rehabilitacja i sport wymagały nakładów finansowych, które tworzył (...) spójny trzystopniowy i dobrze funkcjonujący system ekonomiczno-finansowy spółdzielczości inwalidów” (s. 202). Przybliżenie zakresu oraz jakości jego funkcjonowania jako zmiennej warunkującej proces rehabilitacji zawodowej i społecznej osób z niepełnosprawnościami – w przedmiotowym ogniwie systemu okazuje się uzasadniony pod względem poznawczym i znaczeniem dla praktyki, jeśli chodzi o integrowanie elementów rehabilitacji z szeroko pojętymi działaniami pomocowymi i wspierającymi. Daje się zauważyć, że przedstawione ustalenia oraz zawarte spostrzeżenia oparte są na istotnych wymogach procesu rehabilitacji. Mogą przy tym pełnić określone funkcje: szacować efektywność istniejących świadczeń i usług – w tym głównie rehabilitacyjnych i po drugie: wskazywać na potrzeby i kierunki przedsięwzięć stwarzających warunki dla przezwyciężania negatywnych indywidualnych i społecznych następstw niepełnosprawności.

Niewątpliwie w procesie naukowej deskrypcji ważną rolę odgrywa umiejętność poprawnego formułowania myśli i wniosków wynikających z prowadzonego wywodu. Doktorant dość swobodnie porusza się w zagadnieniach z zakresu rehabilitacji, wspólnym zaś wątkiem tych rozważań jest próba wychwycenia, co ta kwestia wnosi do problemów klinicznych i społecznych niepełnosprawności, także organizacyjnych – opisujących proces zachodzący w zdefiniowanych poziomach i kontekstach. Należy również dostrzec staranność co do sposobu gromadzenia, interpretacji pozyskiwanych danych, choć część dokumentacji mogła zostać zamieszczona w aneksie.

W całości rozdział drugi jest najbardziej rozbudowany treściowo, jeśli chodzi o problematykę wybranych aspektów rehabilitacji i stanowi podstawowe ogniwo w zrealizowanym projekcie badawczym. Autor wykazuje się dobrą znajomością podejmowanych kwestii, próbując niejednokrotnie z powodzeniem wypowiedzieć własne stanowisko.

Dwa ostatnie rozdziały zawierają analizę stanów rzeczy i dokumentowanych materiałów zestawionych przez Mgr. Henryka Waszkowskiego, dotyczących zmieniających się warunków ekonomicznych, społecznych oraz organizacyjnych w spółdzielczości inwalidów po 1990 roku – aż do czasu obecnego. Uznaję za ważny kontekst i tło dla zmiennej wyznaczającej warunki dla realizacji zadań w zakresie rehabilitacji zawodowej, społecznej i leczniczej w ramach wskazanego podmiotu gospodarowania. W rezultacie takiego zabiegu otrzymujemy realny obraz przedmiotowej rzeczywistości.

Pierwszy z nich przynosi przegląd sytuacji przez pryzmat zapoczątkowanych zmian transformacją ustrojową i gospodarczą. Najpierw Doktorant przedstawia na podstawie własnych przemyśleń, materiałów i dokumentów złożoną sytuację, jaka powstała w okresie przejściowym dokonujących się zmian. Wartą zauważenia jest próba odniesienia się do prezentowanych zagadnień przez pryzmat społecznego podejścia do samej rehabilitacji. Myślę przy tym, że można było (podobnie jak wcześniej) część załączonych dokumentów zamieścić w aneksie, nie pomniejszając ich wagi faktograficznej.

W kolejnych rozważaniach prowadzonego wywodu Mgr Henryk Waszkowski (p. 3.2.) przedstawił zakres zdarzeń, tworzących ramy problemu niezbędne do opisu kształtującej się sytuacji w spółdzielniach inwalidów i niewidomych. Zauważane i rozpatrywane fakty ujęte zostały nie tylko w aspekcie czynników warunkujących i uwarunkowanych, ale zarazem wyłoniły dyskurs (ogólnie rzecz ujmując) nad złożonością pomocy i polityki społecznej wobec osób z niepełnosprawnościami. W sentencji w formie podsumowania Doktorant dokonał próby autorskiego uogólnienia zebranych ustaleń, podając zarazem argumenty uzasadniające przyjęty punkt widzenia, wskazując równocześnie na tendencje zmian w pomocy społecznej ukierunkowanej na niepełnosprawność oraz ograniczenia z tym związane.

W dalszych rozważaniach dotyczących rozdziału trzeciego w układzie wywodu zostaje zwrócona uwaga na okoliczności powołania, cele i zasady funkcjonowania *Fundacji Ochrony Zdrowia Inwalidów*. W świetle tego Doktorant przedstawia rejestr realizowanych zadań, co odzwierciedla realne perspektywy dla rozwoju funkcjonowania organizacyjnych form wsparcia w obszarze rehabilitacji zawodowej i społecznej w systemie polityki państwa ukierunkowanej na pomoc osobom z niepełnosprawnościami.

Za swoiste podejście do zagadnienia w warunkach obowiązujących reguł ekonomicznych miała posłużyć, jak należy uznać, rekonstrukcja zakresu działania *Krajowej Izby Gospodarczo-Rehabilitacyjnej...*, odzwierciedlonego w założonych funkcjach i realizowanych zadaniach. Dostrzegam w tym przyjęty punkt widzenia, zgodny z którym

przedmiotowy stan rzeczy stanowi swego rodzaju wyraz określonej legitymizacji porządku społecznego i on właśnie jest egzemplifikacją preferencji tworzenia rozwiązań przyjaznych dla ludzi z niepełnosprawnościami. Nie bez znaczenia dla uzasadnienia takiego podejścia do omówienia wyników badań mają merytorycznie uzasadnione względy (ukazane w obszarach działania) nawiązujące w dużej mierze do wymiaru społeczno-politycznego pedagogiki specjalnej.

Kolejno, Autor wskazuje na rolę i funkcję *Porozumienia Branżowego Związku Pracodawców*. W przyjętym toku rozumowania stosownie do zawartych w tekście ogniwi porządku zwraca uwagę na zasoby rehabilitacyjne tkwiące w tego typu organizacji, realizowane cele i zadania, w końcu pozycję wspomaganej jednostki w podejmowanych przedsięwzięciach. W tym aspekcie daje się zauważyć biegłość Doktoranta w prowadzonych analizach, z wykorzystaniem wiedzy z omawianego zakresu oraz refleksyjna interpretacja zebranych faktów w kontekście kształtowania się nowego ładu ekonomiczno-społecznego – określając tak zwane wrażliwe sfery wymagające wsparcia społecznego.

Za ważne uznają rozważania rozdziału czwartego: *Kierunki rozwoju spółdzielczych form zatrudnienia osób z niepełnosprawnością i modelu gospodarki społecznej*, które wyrażają swego rodzaju domknięcie i sedno ujęć ukierunkowanych na terażniejszość. Nie tylko dlatego, że w stosunku do poprzedzających stanowi swego rodzaju zakończenie interpretacyjne, ale także dlatego, że Doktorant w tym rozdziale porusza wiele istotnych kwestii, podejmuje kompleksowe interpretacje i, co ważniejsze, przedstawia własne stanowisko co do rozstrzygnięć określonych spraw. Można stwierdzić, że w wyniku przedstawionych w nim interpretacji otrzymano czytelny, a jednocześnie nie pozbawiony przemyśleń obraz przedmiotowego zagadnienia. Wyłaniająca się jego złożoność pozwala lepiej zrozumieć konteksty makrosystemowe sensów rehabilitacji w spółdzielczych strukturach organizacyjnych. Wreszcie tekst zawiera interesujące rozważania związane z gospodarką społeczną, edukacją, postępowaniem usprawniającym poprzez pracę i samą organizacją wsparcia ukierunkowanego na przezwycięzenie skutków niepełnosprawności – zwłaszcza społecznych.

Najpierw w sposób klarowny zestawione zostały ogólne informacje związane z ekonomią społeczną, gdzie Autor ustosunkowuje się do różnych jej wątków w perspektywie aktywizacji zawodowej i społecznej ludzi z niepełnosprawnościami.

W następnej części podjęty został dyskurs (p. 4.2.) na temat filarów gospodarki społecznej, jej potencjału na tle stosowanych praktyk w Polsce i wybranych krajach wspólnoty europejskiej oraz odnalezienia tego w stworzonym systemie prawnym spółdzielni

inwalidów i niewidomych. Mieszcząca się w nim argumentacja egzemplifikowana zostaje pewnym splotem uwag i refleksji. Wydaje się przy tym, że przytoczone wnioski i udokumentowane stanowisko mogą mieć zróżnicowaną wagę, biorąc pod uwagę pogodzenie różnych punktów widzenia, co może implikować dyskusję ukierunkowaną dalszą eksplorację zagadnienia.

Kontynuując przewodnią myśl ukierunkowaną na gospodarkę społeczną, Mgr Henryk Waszkowski doprecyzowuje jej pojęcie, wskazuje zarazem na przypisane funkcje, które ona wyznacza i zawiera w sobie. Upatruje się w *spółdzielniach socjalnych* pełnienia funkcji podmiotu ekonomii społecznej w obszarze rehabilitacji zawodowej i społecznej. Łączą się w tym poruszone zagadnienia związane z możliwościami kształcenia na odległość tej grupy osób oraz dotyczące podstaw finansowania rozwoju ekonomii społecznej.

Dodatkowo, użytecznym składnikiem końcowej części tego rozdziału (s. 287-293) jest swego rodzaju zestawienie przemyśleń Autora odnoszących się do organizacyjnych form rehabilitacji zawodowej i społecznej osób z niepełnosprawnościami. Doktorant kończy fragment zasadniczej części rozprawy stwierdzeniem, że: „spółdzielnie inwalidów i niewidomych, spółdzielnie socjalne, warsztaty pracy chronionej, zakłady aktywizacji zawodowej, centra i kluby integracyjne mogą tworzyć sprawny, kompleksowy system rehabilitacji zawodowej i społecznej w modelu gospodarki społecznej w Polsce” (s. 293). Wiąże się z tym *implicite* rozważania z poprzednich czterech podrozdziałów – z własnym projektem konceptualizacji prowadzonego dyskursu. Należy zauważyć, że wyniki analiz prowadzą do określenia stopnia rozwiązania podjętej kwestii i mogą być użyteczną inspiracją projektowania dalszych badań. Choć w tym miejscu można było poruszyć jeszcze kilka cząstkowych zagadnień związanych z szeroko pojętą *pracą chronioną* w kontekście wyłaniającego się w tekście wykluczenia społecznego, z uwzględnieniem możliwości ograniczenia (likwidacji) zjawiska w sensie opinii, w myśl której: „warsztaty (...), zakłady (...) centra (...), kluby (...)” stanowić mogą swego rodzaju miejsce do życia sprzyjające demarginalizacji.

Rozprawę kończy spójne w swej treści *Zakończenie*, będące zamykającą refleksją nad istotą zagadnień podjętych w dysertacji. Mieszczą się w tym własne przemyślenia związane z realizacją projektowanego przedsięwzięcia. Stanowią one odniesienie do celów wskazanych we *Wprowadzeniu*. Zaletą przedmiotowego przedsięwzięcia jest ukazanie właściwych zagadnień z perspektywy ortopedagogicznej, gdzie wspomagane zatrudnienie łączy się z *procesem włączenia*, zaś racjonalnie organizowane przedsięwzięcia na polu rehabilitacji zawodowej i społecznej są istotnym czynnikiem w prewencji wykluczenia społecznego.

Dodatkowo przedstawione przez Doktoranta na koniec dysertacji uwagi pozwalają na kreowanie efektywnych rozwiązań pomocowych ukierunkowanych na dorosłe osoby z niepełnosprawnościami. Zauważa się w tym wszystkim nie tylko znajomość zagadnienia Autora pracy, ale też doświadczenie zawodowe i widzę w tym uprawomocnienie zasadności dla zrealizowanego zamierzenia oraz przyjmowanego stanowiska odnośnie przedmiotowego stanu rzeczy.

Ocena końcowa

Podjęta problematyka badawcza posiada wyraźne znaczenie dla teorii i praktyki rehabilitacji dorosłych osób z niepełnosprawnościami. Autor wyjaśnia ważny czynnik kształtujący ich sytuację życiową, stanowiący w określonym zakresie podstawę do konstruowania strategii pomocowych oraz przesłankę w obrębie modyfikacji właściwych rozwiązań w sferze kształtowana polityki społecznej. Przez co wzbogaca wiedzę o potrzebach kierunkowych zmian, a dając przemyślaną diagnozę rzeczywistości, wskazuje na uwarunkowania przyczynowo-skutkowe dla omawianego procesu, co moim zdaniem, zasługuje na zainteresowanie nie tylko w kręgu pedagogów specjalnych. Co więcej, zagadnienia przedstawione w rozprawie doktorskiej Magister Henryk Waszkowski opisuje konsekwentnie, a Jego wypowiedzi są poznawczo wartościowe i skłaniają do refleksji. W sentencji podkreślam włożony wkład pracy w opracowanie tekstu dysertacji oraz wskazane wcześniej jej walory poznawcze i praktyczno-wdrożeniowe.

Na podstawie dokonanej analizy rozprawy doktorskiej pt.: *Znaczenie ruchu spółdzielczego inwalidów w rozwoju rehabilitacji zawodowej i społecznej osób z niepełnosprawnościami* stwierdzam z przekonaniem, że spełnia ona Ustawowe wymogi i wnoszę o dopuszczenie Kandydata do dalszych etapów służących uzyskaniu stopnia naukowego doktora nauk społecznych w dyscyplinie pedagogika.

